

УДК 343.98: 343.611.1

Ст рахова С.В.

## КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНІ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ

Розглядаються ознаки особливої жорстокості як елементу складу злочину й предмету доказування у справах про умисні вбивства, джерела криміналістичної і доказової інформації про особливу жорстокість у способі й обстановці вчинення вбивств та умисел винної особи, приводяться практичні рекомендації з тактики призначення і проведення експертиз при розслідуванні кримінальних справ про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю.

Ключові слова: особлива жорстокість, вбивство, склад злочину, предмет доказування, спосіб вчинення злочину, обстановка вчинення злочину, умисел, джерела криміналістичної інформації, джерела доказів.

Суть доказування «полягає в збиранні, дослідженні, оцінці і використанні доказів з метою встановлення істини у справі» [1, с. 14]. Відповідно до ст. 65 КПК України [2, с. 51] доказами є «будь-які фактичні дані, що мають значення для правильного вирішення справи» і отримані у встановленому даним Кодексом порядку. Перелік обставин, що підлягають доказуванню, чітко позначений кримінально-процесуальним законодавством і єдиний для всіх різновидів злочинів, проте, на практиці «коло цих обставин, як правило, ширше за типовий предмет доказування, бо включає обставини, що впливають з кримінально-правової характеристики злочину» [1, с. 17]. Використання кримінально-правової характеристики є необхідним для виявлення тих елементів «складу злочину, які підлягають поглибленому вивченню з криміналістичної точки зору» [3, с. 31], оскільки вони визначають основу криміналістичного пізнання злочину. У зв'язку з цим першочерговим завданням діяльності з розкриття і розслідування злочинів є встановлення джерел криміналістичної інформації. Колдін О.В. визначає джерело криміналістичної інформації як «одичний матеріальний об'єкт, що перетерпів зміни у зв'язку з дією події злочину і що містить потенційну інформацію про обставини події, яка розслідується» [4, с. 8]. Іншими словами, фактичні дані про подію, яка розслідується, відбиваються в слідах. Про місце і роль джерел криміналістичної інформації в процесі доказування у справах про вбивства пише Новік В.В. «Кожен певний злочин залишає відповідну систему слідів, які згодом можуть стати судовими доказами. На основі цих доказів встановлюються обставини, що дозволяють судити про подію та інші значущі елементи, які входять у предмет доказування» [5]. Колдін О.В. уточнює, що початковим пунктом перетворення слідів злочину в докази служить криміналістичне дослідження джерел інформації [4, с. 3].

Вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, передбачено п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України [6, с. 44]. Особлива жорстокість є чинником, що різко підвищує ступінь суспільної небезпеки злочину, тому вона врахована законодавцем як кваліфікуюча ознака. Не дивлячись на те, що особлива жорстокість відноситься до обставин, що обтя-

жують відповідальність, Закон не визначає критеріїв, за якими вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю. Саме ж поняття «особлива жорстокість» представляє певну складність у плані інтерпретації в правозастосовній практиці. Вбивства, вчинені з особливою жорстокістю, мають великий суспільний резонанс через свою тяжкість, стають надбанням засобів масової інформації та громадськості. Від якості і швидкості розкриття і розслідування цих злочинів залежить формування громадської думки про ефективність роботи правоохоронних органів. З урахуванням цих обставин представляється, що дослідження проблеми доказування у кримінальних справах вказаної категорії є актуальною.

Кримінально-правові й кримінологічні аспекти впливу жорстокості злочинної поведінки на кримінальну відповідальність були предметом досліджень Антоняна Ю.М., Бородіна С.В., Дружкова С.М., Закалюка А.П., Константинова П.Ю., Табанова М.Р., Чечеля Г.І., Штемберг Е.Е. та ін. Окремі аспекти вбивств, учинених з особливою жорстокістю, розглядалися в роботах Афанасьєва С.А., Бородіна С.В., Ковальського В.С., Попова О.М., Протасевича О.О., Татарникова В.Г., Уварова І.А. тощо. З криміналістичної точки зору на дисертаційному рівні проблеми розслідування вбивств, учинених з особливою жорстокістю, досліджені в роботах Гаріфулліна І.Р. і Тимошенко І.І.

В Україні окремих досліджень за вказаною проблематикою в криміналістичному аспекті не проводилося.

Сказане визначає ступінь розробленості тематики дослідження.

Завданнями статті є виявлення особливостей складу вбивств, учинених з особливою жорстокістю, предмета доказування у справах цієї категорії, встановлення джерел криміналістичної та доказової інформації про жорстокість у способі й обстановці вчинення умисних вбивств та умисел винної особи.

Особлива жорстокість у складі умисного вбивства характеризує як об'єктивну сторону злочину (зокрема, спосіб та обстановку вчинення), так і суб'єктивну, а саме, вину, тобто психічне ставлення суб'єкта злочину до своїх дій (бездіяльності), що мають особливо жорстокий характер, передбачення їх злочинних наслідків й усвідомлене бажання або допущення їх настання (у даному випадку - смерті потерпілого).

Ознаки особливої жорстокості як способу вбивства, а також як елементу складу злочину, що характеризують його із суб'єктивного боку, визначені п. 8 [7]. Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 115 Кримінального Кодексу України [6, с. 44], а також з урахуванням п. 8 [7] вбивство повинне визнаватися вчиненим з особливою жорстокістю, якщо доведено, що винний, усвідомлюючи особливо жорстокий характер своїх дій (бездіяльності), а саме, факт спричинення потерпілому особливих фізичних, моральних або психічних страждань, бажав або свідомо допускав його смерть, а також, якщо доведено, що протягом таких дій винний глумився над його трупом або якщо доведено, що вказані дії з позбавлення життя потерпілого здійснювалися у присутності близьких потерпілому осіб і при цьому винний усвідомлював, що завдає їм своїми діями особливих психічних і моральних страждань.

Проведене автором емпіричне ретроспективне дослідження слідчої та судової практики про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю (всього 99 епізодів, з них 89 вбивств вчинені за період з 1991 по 2006 р.р. в АРК, м. Севастополь та інших областях

України і 10 - у різні роки в республіках колишнього СРСР; всі вказані злочини було розкрито і розслідувано за відповідними статтями КК України і КК держав пострадянського простору, засуджено 163 особи), аналіз відповідних норм та положень КК України [6, с. 44 ], роз'яснень Пленуму Верховного Суду України [7], наукової літератури [8, с. 6-17 ], [9, с. 9-24 ], [10, с. 22-24], [11, с. 87-89] дозволяє зробити наступні твердження про те, що при розслідуванні кримінальних справ про вбивства, які вчинені з особливою жорстокістю, повинно бути доведено:

- наявність ознак особливої жорстокості в способі вчинення злочину;
- наявність ознак особливої жорстокості в обстановці вчинення злочину;
- наявність умислу винного, яким охоплювалося відношення суб'єкта до способу й (або) обстановки вчинення злочину, а також до злочинного результату, тобто смерті потерпілого.

Аналіз слідчої практики свідчить про те, що найважливішим джерелом криміналістичної інформації про особливо жорстокий спосіб вбивства є сліди, що залишилися на трупі (або тілі, у разі замаху на вбивство) потерпілого, від застосування знарядь (засобів) вбивства, а саме, множинність тілесних ушкоджень, їхній характер, розташування, ступінь тяжкості, проміжок часу, протягом якого вони наносилися, сила ударів. За даними дослідження, проведеного автором, в 65% випадків у жертв спостерігалися множинні тілесні ушкодження (від 10 до 105), які в своїй сукупності відносяться до тяжких тілесних ушкоджень, небезпечних для життя у момент спричинення. При цьому в 78% випадків поранення наносилися в різні частини тіла, а в кожному третьому випадку злочинцями застосовувався комбінований спосіб вбивства, тобто з використанням різних знарядь, що знайшло віддзеркалення в характері ушкоджень. Середня тривалість безпосередньої стадії вбивства особливо жорстоким способом склала 1,6 години.

Джерелом доказів особливої жорстокості в способі вчинення вбивства є висновок судово-медичної експертизи трупа потерпілого (або живої особи, у разі замаху на вбивство). Грунтуючись на аналізі слідчої та судової практики у справах про вбивства, що вчинені з особливою жорстокістю, серед питань, які можуть бути поставлені на вирішення судово-медичним експертом і що мають практичне значення для отримання доказової інформації про наявність ознак особливої жорстокості в способі вбивства, хотілося б назвати наступні: 1) Яка причина смерті потерпілого? 2) Яка давність настання смерті? 3) Через який час після спричинення ушкоджень наступила смерть? 4) Чи всі пошкодження є прижиттєвими? 5) Якщо є посмертні ушкодження, вказати які, через який час після настання смерті і в якій послідовності вони наносилися? 6) Чи міг потерпілий після спричинення ушкоджень якийсь час чинити опір, пересуватися, звати на допомогу, якщо так, то який проміжок часу? 7) Який характер, розташування, кількість і тяжкість кожного з ушкоджень? 8) Яка кількість дій, якими заподіяні ушкодження? 9) У який проміжок часу наносилися ушкодження і яка послідовність їхнього нанесення? 10) Яким знаряддям (знаряддями) наносилися ушкодження? Для кожного з ушкоджень вказати тип, форму, розмір (довжину, ширину, товщину) 11) Чи є на трупі сліди волочіння, якщо так, то який їхній характер, локалізація, давність заподіяння, напрям, прижиттєвість або посмертність спричинення? 12) Чи приймалась незадовго до настання смерті їжа, якщо так, то яка і за який час до настання смерті? 13)

Чи приймався незадовго до настання смерті алкоголь, якщо так, то в якій кількості, за який час до настання смерті і якому ступенню сп'яніння відповідає? 14) Чи існує прямий причинно-наслідковий зв'язок між заподіяними ушкодженнями і смертю підекспертної особи?

Необхідно враховувати, що встановлення факту наявності ознак особливої жорстокості не входить у компетенцію судово-медичного експерта. Ця обставина встановлюється органами слідства й судом. Проте, висновки про наявність прямого причинно-наслідкового зв'язку між діями (бездіяльністю) суб'єкта злочину і смертю потерпілого, які може зробити судово-медичний експерт, сприяють доказуванню наявності ознак особливої жорстокості в способі вбивства.

Істотним для розслідування є зауваження Константинова П.Ю. про те, що смерть потерпілого може з'явитися як безпосереднім результатом застосування до нього тортур, катувань, але й у результаті задушення, ножового або вогнепального поранення [8, с. 17], яке було нанесено винним як закінчення особливо жорстокого способу вбивства.

Так, за даними дослідження, проведеного автором, у 100% випадків, коли безпосередньою причиною смерті з'явилося задушення (руками, зашморгом тощо), до вбивства злочинцями застосовувалися інші знаряддя й види діянь на жертву, що приносили їй особливі фізичні й моральні страждання та мучення. У 46% досліджених справ до вбивства застосовувалися різні види тортур, з яких найпоширенішим було побиття. У 60% зі вказаних випадків смерть наступала безпосередньо в результаті застосування до жертви тортур, в решті ж випадків - у результаті ударів ножом у життєво важливі органи або задушення.

Разом з тим, множинність тілесних ушкоджень не завжди свідчить про особливу жорстокість способу вбивства. Як відомо, часто вбивства є завершуючим етапом конфліктної ситуації між злочинцем і потерпілим (даний сценарій спостерігався в 45% випадках, досліджених автором). Іноді потерпілий своїми протиправними діями сам провокує її розвиток, що приводить до виникнення у злочинця стану сильного душевного хвилювання (нормальної, але надзвичайно сильної емоційної реакції). Слід підкреслити, що дана обставина враховується п. 7 ч. 1 ст. 66 УК України [6, с. 22] як пом'якшуюча покарання і впливає на кваліфікацію діяння. Так, 18 жовтня 2002 р. Ш. у своєму будинку під час вживання спиртних напоїв разом із Ж. і К. умисно вдарив останнього рукою в обличчя. У відповідь К. ударив Ш., а коли той упав на підлогу, з метою вбивства почав завдавати йому руками й ногами удари в життєво важливі органи, потім кухонним ножом заподіяв чотири різані рани шиї та щелепи і при цьому відрізав вухо. Ж. також з метою позбавлення Ш. життя завдав йому декілька ударів руками й ногами у ділянки розташування життєво важливих органів, а потім стрибнув на його грудну клітку, чим заподіяв численні переломи ребер, розриви капсули та паренхіми печінки. Внаслідок травматичного шоку від одержаних тілесних ушкоджень Ш. помер на місці вчинення злочину. Як на стадії досудового слідства, так і в судовому засіданні засуджені визнали, що вони навмисно вбили Ш. за викладених у вирокі обставин. Вироком апеляційного суду Ч-кої області К. і Ж. засуджено за ч. 1 ст. 115 КК України. Заступник прокурора Ч-кої області у касаційному поданні порушив питання про скасування вироку в частині засудження К. і Ж. за умисне вбивство і направлення справи на новий судовий розгляд у зв'язку з неправильною кваліфікацією судом дій засуджених

за п. 4 ч. 2 ст. 115 на ч. 1 ст. 115. Але колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що в матеріалах справи немає об'єктивних даних про наявність у К. і Ж. завдати потерпілому особливих мук і страждань під час заподіяння йому тілесних ушкоджень. Навпаки, обставини справи свідчать про те, що засуджені перебували у збудженому стані, викликаному неправомірною, зухвалою поведінкою Ш., який ударив К., і бійка між ними й потерпілим тривала незначний час. Під час медичного огляду 20.10.2002 р. у К. виявлені садна не лише на правій руці, а й на обличчі, що підтверджує ту обставину, що Ш. застосував до засудженого фізичне насильство. Тому кваліфікацію за ч. 1 ст. 115 колегією суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнано правильною [12]. Таким чином, при доведенні способу вчинення злочинів даного різновиду необхідно враховувати також особливості особи злочинця і потерпілого, характер їх взаємовідносин, а також обставини, з яких починався злочин.

При виникненні питання про можливе перебування підслідного в стані сильного душевного хвилювання в процесі спричинення смерті потерпілому при розслідуванні справ про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю, призначається судово-психологічна експертиза емоційного стану підслідного. Серед питань, необхідних для постановки експертів-психологів, відзначимо ті, що найчастіше зустрічаються: 1) Які індивідуально-психологічні особливості підслідного? 2) Які особливості міжособистісних відносин жертви і підслідного (соціально-психологічна характеристика динаміки їхніх міжособистісних взаємовідносин, їх конфлікту, аналіз способів вирішення конфліктних ситуацій)? 3) Яким чином виявлені особистісні характеристики могли вплинути на особливості поведінки підслідного в досліджуваній ситуації? 4) Чи заходився підслідний у момент вчинення злочину в стані фізіологічного афекту [13].

Важливою є та обставина, що 63% вбивств даної категорії вчинені в стані алкогольного сп'яніння (за даними дослідження, проведеного автором). Оскільки емоційне збудження, виникаючи на тлі алкогольного сп'яніння, найчастіше є проявом розгальмованості афективних реакцій, експерти-психологи повинні мати в своєму розпорядженні висновок судово-наркологічної експертизи про наявність або відсутність у підслідного в момент вчинення правопорушення алкогольного сп'яніння і ступінь його вираженості [14].

Особлива жорстокість в обстановці вчинення вбивства виявляється в тому випадку, якщо воно здійснюється в присутності близьких потерпілому осіб, і при цьому винний усвідомлює, що своїми діями він завдає останнім особливих психічних або моральних страждань. За даними дослідження, проведеного автором, близько в 17% даної категорії злочинів особлива жорстокість виявилася саме в обстановці їх вчинення [7].

Так, у ході аналізу архівних кримінальних справ автором розглядався наступний епізод. Увечері 19 листопада 1997 р. в п. Л-ка С-го р-ну АРК К.С. і К.О. за замовленням О.В. зробили розбійний напад на сім'ю Б. з метою заволодіння їхнім майном. Проникнувши в будинок, де знаходилися Б.А., Б.Н. та їхні малолітні діти Б.К. і Б.О., К.С. з метою подолання опору Б.А. завдав йому декілька ударів дерев'яним табуретом по голові, від чого Б.А. знепритомнів. В цей час К.О. насильно втримував Б.Н. та її дітей в сусідній кімнаті з метою отримання інформації про місцезнаходження грошових коштів і цінностей. Коли Б.А. прийшов до тями, К.С. під загрозою розправи зажадав від нього

вказати місцезнаходження грошових коштів і цінностей. У зв'язку з відмовою Б.А. дати бажану К.С. інформацію у К.С. виникає намір на вбивство Б.А. Пострілами з пістолета він наніс Б.А. 14 вогнепальних поранень в область голови, грудей, спини, черевної порожнини, верхніх і нижніх кінцівок, від яких той помер на місці. Після цього К.С. і К.О., загрожуючи зброєю, зажадали від Б.Н. вказати місцезнаходження грошових коштів та інших цінностей у будинку. Отримавши бажану інформацію, з метою приховати розбійний напад і вбивство Б.А., а також маючи намір на вбивство Б.К. і Б.О., К.О. в присутності Б.Н. зробив два постріли з пістолета в область голови Б.К. і один постріл в область голови Б.О. Від заподіяних поранень Б.К. і Б.О. померли. Викравши у Б. грошових коштів і цінностей на суму близько 19 тис. грн., К.О. і К.С. з метою приховати вчинені ними злочини, вирішили вбити Б.Н. Здійснюючи свій задум, К.О. наніс їй 4 вогнепальних поранення в область шиї та голови, від яких наступила смерть Б.Н. На викраденому в Б.А. автомобілі «Мерседес» К.С. і К.О. з місця події зникли.

У ході слідства й суду було встановлено, що К.С., вчиняючи вбивство Б.А., знав, що в сусідній кімнаті знаходяться його дружина й малолітні діти, й усвідомлював, що своїми діями з позбавлення життя Б.А. він завдає їм особливих моральних і психічних страждань. Також слідством і судом встановлено, що К.О. достовірно знав, що Б.К. і Б.О. є дітьми Б.Н., проте, холоднокрівно вбив Б.К. і Б.О. у присутності їхньої матері, усвідомлюючи при цьому, що тим самим завдає їй особливих психічних і моральних страждань. Вироком апеляційного суду АРК К.С. і К.О. засуджені за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачена п.п. а, г, е, і ст. 93 КК України 1960 р.

Джерелами криміналістичної інформації про особливу жорстокість в обстановці вчинення злочину найчастіше виступає місце вбивства (місце виявлення трупів), набагато рідше - сліди пам'яті потерпілих (наприклад, у разі замаху на вбивство) і винних осіб. Як показує практика, для даної категорії злочинів нехарактерне переміщення злочинцями трупів з місця вбивства або їх приховання (всього у 10% досліджених справ), тому місце вбивства, як правило, співпадає з місцем виявлення трупів. У разі вчинення вбивства в умовах неочевидності матеріали слідчого огляду місця події, в яких зафіксовано місцезнаходження і взаємне розташування трупів потерпілих, матеріали зі встановлення осіб жертв у сукупності з висновками судово-медичного експерта про причини і час настання смерті, відсутності слідів переміщення трупа (трупів) можуть служити доказами особливої жорстокості в обстановці вчинення вбивства.

Джерелами доказів умислу на вчинення вбивства з особливою жорстокістю можуть стати показання винної особи, показання свідків, показання потерпілого у разі замаху на вбивство, а якщо їх немає, то необхідно використовувати дані про характер взаємовідносин винного і потерпілого, зокрема безпосередньо перед вчиненням злочину. Про це свідчить такий приклад з судової практики. Увечері 15 березня 2002 р. під час сварки зі своєю дружиною завдав їй з метою вбивства два удари молотком по голові та дев'ять ударів кухонним ножом у різні ділянки тіла. Внаслідок одержаних поранень потерпіла померла на місці події. Уранці 17 березня 2002 р. Щ. розпочав сварку зі своєю донькою і, достовірно знаючи, що вона вагітна, з метою вбивства із помсти схопив її за шию та задушив.

У касаційній скарзі засуджений Щ., не оспорує свої винності у вбивстві дружини та доньки, просив перекваліфікувати його дії зі ст. 115 на ст. 116 КК, посилаю-

чись на те, що злочини він вчинив у стані сильного душевного хвилювання, яке виникло внаслідок аморальної поведінки потерпілих та їх образ на його адресу.

Відповідно до диспозиції ст. 116 КК умисне вбивство визнається вчиненим у стані сильного душевного хвилювання, якщо таке хвилювання виникло раптово внаслідок протизаконного насильства, систематичного знуцання або тяжкої образи з боку потерпілого. Але у справі не виявлено даних, які б давали підстави вважати, що у момент вчинення вбивств засуджений перебував у такому стані. Вбивства Ш. вчинив під час сварок, які відбувалися між ним та потерпілими протягом тривалого часу.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційну скаргу засудженого Ш. залишила без задоволення [15].

Важливою для розслідування уявляється та обставина, що результати судово-медичної експертизи трупа (або живої особи у разі замаху на вбивство) дозволять також зробити висновки «про те, наскільки ймовірно було спричинення смерті даним способом, а це, у свою чергу, допомагає встановити, на що був направлений умисел особи, що вчинила злочин» [9, с. 27].

Умисел на вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, може бути прямим або непрямим, проте відповідно до п.п. 2,3 ст. 24 УК України [6, с. 9] винна особа повинна усвідомлювати свої дії як особливо жорстокі, передбачати можливість настання смерті потерпілого в результаті цих дій і бажати (або свідомо допускати) її настання.

Джерелом доказів умисного спричинення смерті особливо жорстоким способом є висновок судово-психіатричної експертизи підслідного. Висновок експерта-психіатра дозволять довести, чи міг підслідний в процесі вчинення вбивства усвідомлювати особливо жорстокий характер своїх дій, а саме, факт спричинення потерпілому особливих фізичних, моральних або психічних страждань, передбачати неминучість або реальну можливість настання смерті потерпілого в результаті їх спричинення і бажати або свідомо допускати її настання [9, с. 26].

Аналіз судово-слідчої практики дозволив виділити серед питань, які необхідно поставити на вирішення судово-психіатричної експертизи підслідного, з метою встановлення доказів наявності наміру на вчинення вбивства з особливою жорстокістю, наступні: 1) Чи страждає підслідний розладом психіки і якщо так, то яким? 2) Чи знаходився підслідний у момент вчинення злочину в стані тимчасового розладу психічної діяльності? 3) Чи міг підслідний у момент вчинення злочину усвідомлювати повною мірою свої дії або керувати ними?

У дослідженій автором сукупності кримінальних справ у 12% підслідних до вчинення вбивства спостерігалися порушення психіки та її суміжні стани. З них на обліку в психо-неврологічних диспансерах перебувало всього 9% осіб. Слід зазначити, що в 100% досліджених кримінальних справ проводилися судово-психіатричні експертизи підслідних, у ході яких було виявлено ще 4% осіб, страждаючих різними психічними, поведінковими, емоційними, неврозподібними розладами. Визнані ж неосудними на момент вчинення вбивства з особливою жорстокістю 1% підслідних.

У масиві судово-слідчої практики, дослідженому автором, 11% склали замах на вбивства, вчинені з особливою жорстокістю. Відповідно до п. 1 ст. 15 КК України [6, с.7] замах на злочин є вчинення особою діяння з прямим умислом. Таким чином, при розслідуванні замахів на вбивства, вчинених з особливою жорстокістю, необхідно до-

вести, що дії (бездіяльність) винного були безпосередньо спрямовані на спричинення смерті потерпілому і при цьому він бажав її настання і усвідомлював особливу жорстокість своїх дій, але злочин не був доведений до кінця (смерть потерпілого не настала) з причин, не залежних від його волі. Так, 29 червня 1999 року Б.Л. близько 14 години на кукурудзяному полі КСП "Маяк" В-ого району В-ої області, умисно, маючи намір згвалтувати Ф.О., достовірно знаючи, що вона неповнолітня, доставши з кишені шортів розкладний ніж, направив його лезо в бік Ф.О., яка відмовилась вступати з ним в статеві зносини, почав залякувати її висловлюючи погрози фізичною розправою. Долаючи опір Ф.О., Б.Л. наніс їй удар рукою в голову, від якого та впала на землю обличчям донизу. Продовжуючи свої злочинні дії, спрямовані на згвалтування Ф.О., Б.Л. сів їй на спину, підняв її голову за волосся і ножем наніс удар по передній поверхні шиї, заподіявши колото-різану рану. Далі, використовуючи безпорадний стан Ф.О., що настав внаслідок фізичного насильства, Б.Л. перевернув її на спину і здійснив з нею статевий акт помимо її волі.

Одразу ж після цього, Б.Л., з метою приховати вчинений ним злочин, вирішив позбавити Ф.О. життя. Реалізуючи свій умисел, направлений на вбивство потерпілої, Б.Л., усвідомлюючи, що завдає Ф.О. особливих страждань, наніс їй ножем 17 ударів в область грудної клітки, живота і попереку, заподіявши потерпілій тяжкі тілесні ушкодження, небезпечні для життя в момент заподіяння. Будучи переконаним, що Ф.О. від отриманих ножових поранень померла, Б.Л. з місця події зник. Проте, смерть Ф.О. не настала з незалежних від волі Б.Л. причин, оскільки потерпіла через певний час прийшла до свідомості, добралась до краю кукурудзяного поля, де її знайшли місцеві жителі і негайно доставили в лікарню, в якій Ф.О. була надана необхідна медична допомога.

Мотивуючи висновки про винність Б.Л. у вчиненні злочинів щодо потерпілої Ф.О., суд обґрунтовано послався на показання потерпілої, із змісту яких вбачається, що застосований із застосуванням фізичного насильства і погроз вступав з нею в статеві зносини, а потім наносив їй численні удари ножем в різні частини тіла, внаслідок чого вона втрачала свідомість. Достовірність цих показань не викликала сумніву, оскільки вони були послідовні, давались неодноразово як в стадії попереднього, так і судового слідства. Крім того, показання потерпілої об'єктивно узгоджувалися з іншими доказами, які суд дослідив в судовому засіданні. Вони були підтверджені показаннями самого застосованого Б.Л., який не заперечував, що вступав в статеві зносини з потерпілою Ф.О. і наносив їй удари ножем. А в стадії попереднього слідства він стверджував також, що вступав в статеві зносини з потерпілою, застосовувавши до неї фізичне насильство.

Вирішуючи питання про зміст і направленість умислу Б.Л., суд виходив із сукупності всіх конкретних обставин справи, зокрема, з послідовних дій Б.Л., який, наносячи потерпілій численні удари ножем, тобто знаряддям, котре завідомо для нього могло служити засобом вчинення вбивства, в різні частини тіла, в тому числі і в ті, де розташовані життєво важливі органи, безперечно усвідомлював, що може позбавити її життя і бажав цього. Однак, оскільки злочинний намір Б.Л. позбавити життя Ф.О. не було здійснено з причин, що не залежали від його волі, оскільки потерпілу на полі знайшли місцеві жителі і їй була надана своєчасна і кваліфікована медична допомога, суд обґрунтовано визнав такі дії Б.Л., як замах на вбивство Ф.О. з метою приховання її згвалтування. Його винність також була підтверджена показаннями цілого ряду вказа-



них свідків про виявлення ними потерпілої Ф.О. на полі в тяжкому стані з численними тілесними ушкодженнями, які узгоджуються також з матеріалами огляду місця події і даними висновків судово-медичної і судово-біологічної експертиз. Виходячи з доказів, які були перевірені в судовому засіданні, суд кваліфікував дії Б.Л. за ч. 3 ст. 117, ст. 17 і пунктами "е", "ж" ст. 93 КК України 1960 р. [16].

Отже, у даній статті виявлено особливості складу вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, і предмета доказування за даною категорією кримінальних справ; на основі аналізу судово-слідчої практики визначено джерела криміналістичної та доказової інформації про особливу жорстокість у способі й обстановці вчинення вбивств; наведено практичні рекомендації з тактики призначення й проведення експертиз.

Як видно, подальші дослідження доцільно провести в напрямі встановлення джерел криміналістичної інформації про умисел на вбивство з особливою жорстокістю, а також виділення типових слідчих ситуацій, висунення й оцінювання версій з метою визначення напрямку розслідування у кримінальних справах даної категорії і розробки відповідних комплексів слідчих дій.

#### Список використаних джерел та література:

1. Белкин А.Р. Теория доказывания: криминалистический и оперативно-розыскной аспекты: Автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид.наук: Спец. 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика, теория оперативно-розыскной деятельности" / А.Р. Белкин. - Воронеж, 2000. - 36 с.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Украины: По сост. на 1 янв. 2007 г./ Верховная Рада Украины.-Х.: Одиссей, 2007.- 264 с.-(Кодексы Украины).
3. Дулов А.В. Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами / А.В. Дулов - Минск: Университетское, 1985. - 168 с.
4. Колдин А.В. Процессуально-криминалистические проблемы исследования источников информации: Автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: Спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; Криминалистика и судебная медицина; Оперативно-розыскная деятельность» / А.В. Колдин.- Нижний Новгород, 2005.- 24 с.
5. Новик В.В. Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам об убийствах, совершенных в условиях неочевидности // Закон [Электронный ресурс]. - 10 янв. 2003 р. - Режим доступа к журн.: [http://www.prokнадzor.ru/analit/all\\_exes.php](http://www.prokнадzor.ru/analit/all_exes.php)
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року: Чинне законодавство за станом на 1 верес. 2004 р.: (відповідає офіц. текстові) / А.В. ПАЛИВОДА. - К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2004. - 172 с.- (Кодекси України).
7. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я людини: Постанова Пленуму Верховного суду України від 7 лют. 2003 р. № 2 // ЛІГА:ЗАКОН [Електронний ресурс] / Інформаційно-аналітичний центр ЛІГА. - К., 2008.
8. Константинов П.Ю. Влияние жестокости преступного поведения на квалификацию убийства: Автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: Спец. 12.00.08 "Уголовное право; Криминология; Уголовно-исполнительное право" / П. Ю. Константинов.- СПб., 2000. - 23 с.
9. Дружков С.Н. Уголовно-правовые функции особой жестокости в составе убийства: вопросы теории и практики: Автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: Спец. 12.00.08 "Уголовное право; Криминология; Уголовно-исполнительное право" / С.Н. Дружков. - Ижевск, 2002. - 30 с.
10. Татарников В.Г. Способ совершения преступления как квалифицирующий признак тяжких и особо тяжких преступлений / В.Г. Татарников // Российский следователь.- 2001.- № 2.- 48 с.
11. Белокуров О.В. Квалификация убийства, ст. 105 УК РФ: Учебное пособие / О.В. Белокуров.- М.: Юрист, 2004.- 252 с.

12. Умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний усвідомлював, що завдає потерпілому особливих мук і страждань: Ухвала Верховного Суду України от 15 лип. 2003 р. // ЛІГА:ЗАКОН [Електронний ресурс] / Інформаційно-аналітичний центр ЛІГА. – К., 2008.
13. Васильев В. Л., Мамайчук И. И., Смирнов В. П. Использование психолога в качестве консультанта, специалиста и эксперта на предварительном следствии: Юридическая психология: Хрестоматия [Електронний ресурс]. - 26 авг. 2005 р. - Режим доступа: <http://yurpsy.fatal.ru/help/xrest/text/spe/05.htm>
14. Дмитриев А.С. Судебная психиатрия: Учебник / А.С. Дмитриев, Т.В. Клименко. - М.: Юристъ, 1998. - 408 с.
15. Умисне вбивство визнається вчиненим у стані сильного душевного хвилювання, якщо таке хвилювання виникло раптово внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого: Ухвала Верховного Суду України від 27 бер. 2003 р. // ЛІГА:ЗАКОН [Електронний ресурс] / Інформаційно-аналітичний центр ЛІГА. – К., 2008.
16. Щодо звалтування неповнолітньої, вчиненого із застосуванням фізичного насильства, й замаху на умисне вбивство, вчиненого з особливою жорстокістю, та з метою приховати інший злочин: Ухвала Верховного Суду України від 06 квіт. 2000 р. // ЛІГА:ЗАКОН [Електронний ресурс] / Інформаційно-аналітичний центр ЛІГА. – К., 2008.

Страхова С.В. Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам об убийствах, совершенных с особой жестокостью.

Рассматриваются признаки особой жестокости как элемента состава преступления и предмета доказывания по делам об умышленных убийствах, источники криминалистической и доказательственной информации об особой жестокости в способе и обстановке совершения убийств, умысле виновного лица, приводятся практические рекомендации по тактике назначения и проведения экспертиз при расследовании уголовных дел об убийствах, совершенных с особой жестокостью.

Ключевые слова: особая жестокость, убийство, состав преступления, предмет доказывания, способ совершения преступления, обстановка совершения преступления, умысел, источники криминалистической информации, источники доказательств.

Strakhova S.V. Criminalistics aspects of proving on criminal cases about murders, accomplished with the special cruelty.

The signs of the special cruelty are examined as an element of corpus and article of proving delict in matters about intentional murders, criminalistics and evidential information generators about the special cruelty in a method and situation of feasant of murders, intention of guilty person, practical recommendations over are brought on tactic of setting and leadthrough of examinations at investigation of criminal cases about murders, accomplished with the special cruelty.

Key words: special cruelty, murder, corpus delict, article of proving, method of commission of crime, situation of commission of crime, intention, criminalistics information generators, sources of proofs.

Надійшла до редакції 18.05.2009 р.